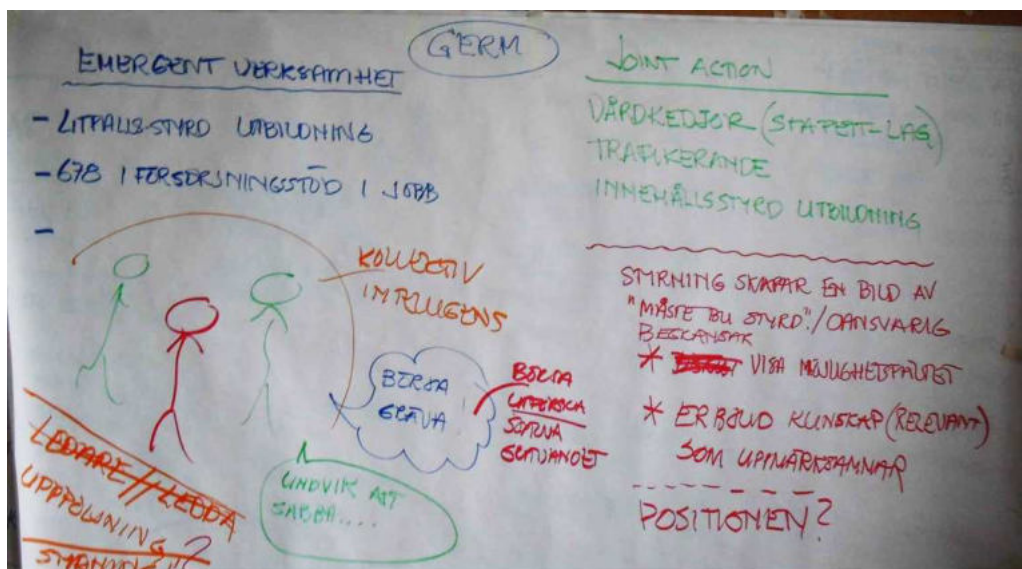


# Att förändra det interaktiva samspelet inifrån

av Bengt-Åke Wennberg



Genom att löpande dokumentera samtalet på en väggtidning skapas en bild av det diskursiva "system" som präglar samtalet. Detta kan antas vara en bild av det faktiska interaktiva samspelet i motsvarande konstellationer i verksamheten.

Inom sociologin har man redan sedan andra hälften av 1900-talet definierat sociala system som de mönster som individer bildar med varandra på grund av sina relationer, sina föreställningar om varandra och om samspelet som helhet. Man har därvid använt *systemiska* resonemang för att förstå skeendet – hur systemet fungerar och vilka konsekvenser skeendet leder till.

Vi vet att tillståndet i sociala system inte förändras av åtgärder och ingrepp "utifrån" eller beskrivningar om hur de borde ordnas och hur man i dem borde handla. Systemen förändras alltid *inifrån*. Detta handlar denna blogg om.

Paradoxalt nog – och ganska typiskt svenskt – har sociala system i Sverige kommit att betyda de tekniskt/administrativa system som myndighetssverige använder för att hantera frågor av "social karaktär" som exempelvis fattigdom, våld, kriminalitet etc.

Detta gör att försök att förändra samspelet i dem ofta misslyckas. Jag anser det därför viktigt att i resonemang om sociala fenomen skilja det ena från det andra och fokusera på helt

SAMARBETSDYNAMIK AB

Ölsdalen 134, 693 91 Degerfors, telefon 070 590 94 30

Email: [bengt-ake.wennberg@samarbetsdynamik.se](mailto:bengt-ake.wennberg@samarbetsdynamik.se)

<http://www.samarbetsdynamik.se>

andra åtgärder än på vad som är "best practice" och jämföra olika "metoder". (På samma sätt som man nu är upptagen av, när det gäller att utvärdera insatserna i pandemin.)

Jag skall av detta skäl i denna blogg ägna mig åt de systemiska resonemang som man hänvisar till i sociologin och hur man inom detta kunskapsområde anser att systemiska resonemang kan göra det möjligt att finna insatser som påverkar destruktiva samverkansmönster som exempelvis integration, kriminalitet etc.

Jag har tidigare nämnt att ett problem med det sociologiska perspektivet – och som ofta gör att resonemang om ett administrativt myndighetssystem för att påverka händelserna blir motsägelsefulla – är att det inte är möjligt att *utifrån* förstå och påverka sociala system.

Hur man än bär sig åt *är man alltid en deltagare* i dem. De måste enligt systemtänkandet alltid förstås och påverkas *inifrån*. Detta förklarar varför många välmenade försök att komma till rätta med de många olika destruktiva skeenden som vi i dagens politiska diskussion klagat över, misslyckas. De analyser som görs och de lösningar som föreslås blir alltför ytliga och övergripande. De "drar alla över en kam". Resonemangen döljer de faktiska och mer komplexa förhållanden som behöver uppmärksammas.

För att kunna illustrera systemiska resonemang använder jag i denna blogg en beskrivning av en utvärdering av familjeterapi som Johan Wallmark har skrivit. Han har skrivit sin redogörelse utifrån sina erfarenheter som fältarbetare och som anställd i ungdomsmottagningar och inom familjeterapi, där man försöker påverka samspelsformer som på lång och kort sikt är destruktiva för aktörerna i samspelsystemet.

För Wallmark och hans kollegor har den systemiska utgångspunkten länge varit självklar. De har insett att deras försök att utifrån sin position som fältarbetare påverka de samspelsmönster som finns eller att genom olika råd och dåd försöka "få deltagare att agera annorlunda" föder oförutsedda motreaktioner eller pareringar som i sin tur kan få starka negativa effekter – exempelvis att systemet löper amok eller att problemen förvärras.

Ett viktigt skäl till uppkomsten av de negativa konsekvenserna verkar vara att Interventioner utifrån blir inkongruenta med deltagarnas upplevelser och erfarenheter av samspelet i just "sitt system". Wallmark konstaterar därför i enlighet med sociologisk erfarenhet att vad som händer i systemet *bara kan förstås inifrån systemet självt*.

Detta sätt att tänka och arbeta har rötter hos forskare som Talcot Parsons, Niclas Luhmann, Jay Haley och Paul Watzlavick. Det har därefter utvecklats av olika behandlare och behandlargrupper över hela världen. En viktig praktisk erfarenhet hos dessa behandlare som Wallmark redovisar – och som stämmer med teorin – är att idéer om nya samspelsmönster alltid väcker motstånd och endast anammas motvilligt när de förs fram utifrån.

Beskrivningar av "best practice" kan inte omvandlas i praktik. De blir meningslösa. (Till skillnad från tekniska lösningar och naturvetenskapliga "sanningar" som kan anammas

omedelbart). De idéer om sociala system som utvecklas snabbast är de som växer fram inifrån.

Behandlare har av detta skäl funnit att det är viktigt att de som engagerar sig i dessa frågor *blir insläppta* i samspelet och accepteras som personer. De behöver signalera att de, liksom de som redan finns i systemet, har en inneboende önskan om att förstå och göra det möjligt att komma till rätta med de problem som plågar deltagarna och som uppstår genom deras samspel med varandra.

När man i mainstream talar om inkludering blir emellertid begrepp som ofta används – exempelvis jämställdhet, likvärdighet och delaktighet – istället präglade av att man vill undvika ett hierarkiskt perspektiv – det vill säga abdikera från det jag i tidigare bloggar kallat ”röda antaganden”. Enbart en sådan abdikation kännetecknar inte de goda behandlare som arbetar ”systemiskt”.

De som arbetar systemiskt blir istället ”inbjudna” i de sammanhang som upplevs destruktiva. De hör resonemangen i dessa sammanhang inifrån ***men de är också*** tillåtna att bidra med sina egna tankar och synpunkter om vad som händer. Detta har inget att göra med om de som blir inbjudna ses som likvärdiga, jämställda eller icke auktoriteter. Ambitionen hos behandlarna är istället att få ett tillräckligt stort förtroende för sin aktiva önskan att ”hjälpa till” så att *de kan vara med i och kommentera samspelet*. Med mitt språkbruk så behöver de därför *konsekvent* utgå från gröna grundantaganden. Varje felsteg in i ”de röda” antagandena gör att deltagarna i systemet förlorar förtroendet för dem.

Detta faktum har gjort *utvärderingar* av behandlarnas insatser problematiska på samma sätt som vi själva finner att våra utvärderingar av framgångsrika samverkansformer i grupper och organisationer inte kan uttryckas *i termer av att något tillkommit utifrån* – exempelvis en ny struktur, ett annat ledarskap, en ny värdegrund etc. Det är meningslöst att påstå att sådana insatser eller att insikten om en bättre praxis har ”fått deltagarna att” samspele så som de gör. Deltagarna har som en följd av olika insatser och samtal själva ***valt att forma och skapa andra mönster*** i samspelet med varandra.

Problemet med detta ligger i att de utvärderingar som konventionellt görs – och som tar fasta på orsak-verkan-relationer – inte ger tillräckligt underlag för att visa hur de nya valen och därmed *förändringen faktiskt uppstått*. Ett skäl är förstås att upplägget av sådana utvärderingar ofta bygger ”på röda grundantaganden”.

Wallmark påpekar detta från egen erfarenhet. Han konstaterar att så som utvärderingar vanligtvis görs så är det svårt att göra jämförelser mellan vad behandlare som följer det systemiska arbetssättet, och arbetar ”inifrån”, bidrar med, till skillnad från de som inte gör det och arbetar ”utifrån”. Även utförandet av utvärderingen måste enligt Wallmark bygga på det jag kallar gröna grundantaganden och på en systemsyn om man skall kunna förstå hur det blev som det blev när man gjorde som man gjorde.

Som Wallmark påpekar i sin berättelse finns det därför en "osynlig faktor" som är kopplad till "systemet som system" som konventionella utvärderingar inte fångar. Den bristande insikten om detta förhållande är ett hot mot många bra verksamheter som arbetar inifrån. Eftersom styrning och resurstilldelning vanligen bygger på röda grundantaganden kommer insatser och verksamheter som utgår från systemsynen normalt att blockeras i sin utveckling. Därför ansåg många behandlare – liksom Wallmark – att detta utvärderingsproblem behövde lösas.

Wallmark berättar att man mellan behandlare med systemisk ansats löste detta utvärderingsproblem genom att etablera något man kallar "**samforskning**". Denna går till så att man med klienter, som man arbetat med, arrangerar möten *för att tillsammans med dem* i och genom samtal *utforska* vad som varit hjälpsamt och inte hjälpsamt för respektive klient och för samspelet som helhet i den förändring som åstadkommits. Främst för att behandlarna själva skall upptäcka sina förutfattade men felaktiga antaganden om processen och kunna använda kunskapen i nya behandlingar men också för att vara en grund för att beskriva de problem som egentligen behövde lösas.

Man såg det alltså angeläget att formulera en kunskap som var kongruent med sociologiska rön och som kunde spridas, förstås och användas av flera – inte bara av behandlare utan också av klienter och finansiärer. I sådana samforskningsprojekt behövde klienterna och deras system ställas i centrum. Klienterna ombads att inifrån "sitt system" berätta vad som hände ur deras perspektiv.

Det visade sig då att det som hände när sådana möten arrangerades hade stora likheter med vad som hände under själva behandlingsarbetet. Att gemensamt komma fram till vad som hjälpte och vad som bidrog till en förändring tvingade fram en förståelse hos alla inblandade parter av det system som bildades av alla de som medverkade. Också utvärderingen behövde bygga på "gröna" antaganden.

Samforskningen blev till stor hjälp för både klienter och behandlare. Att genom en sådan samforskning förstå "systemet" – alltså hur förändringen uppstod och vad som bidrog till den – *var något alldeles nytt* och givande för alla parter. De utvärderande aktiviteterna medförde att **alla** på olika sätt fick ta sina tidigare grundantaganden till omprövning.

Så småningom kunde erfarenheterna från samforskningsaktiviteterna kondenseras och arbets sättet förenklas. Det visade sig därvid att samtal måste växla mellan att lösa olika problem och sakfrågor och att samtidigt reflektera över hur effekter och tillstånd kunde uppstå i det system man verkade i.

I början delade man upp det så att det först fördes ett samtal för att komma fram till lösningar på problemen och därefter i ett annat samtal utforska hur det egentligen hade gått till. Så småningom kunde man konstatera att de två arbetssätten mer och mer kunde

tillämpas samtidigt i alla möten. Detta gav hopp om att finna arbetsätt som direkt kunde användas för att påverka pågående systemiska mönster i arbetsliv och samhälle.

En viktig erfarenhet var således enligt Wallmark att man behövde omvärdera den positivistiska praxis som hävdade att man i förväg borde formulera hypoteser om systemet och genom olika insatser pröva sin definition av "problemet". Samforskningen visade att man helt enkelt inte utan kontakt med de involverade kunde skaffa sig en någorlunda korrekt utifrån-förståelse av systemet som kunde användas för att förändra det.

Det blev därmed viktigt för behandlare som Wallmark att helt avhålla sig från att i förväg skapa egna föreställningar om vad som kunde påverka processen i ett enskilt system. Det finns inte någon metaposition (som exempelvis att man satt som en fluga på väggen) från vilket ett socialt system kunde betraktas. Bara det faktum att någon observerade systemet gjorde att det förändrades. (Detta är för övrigt också Bohrs kritik mot Einstein som ledde till kvantmekaniken).

Det finns därför bara positioner inne i systemet – aldrig några utanför det. Det är således individernas egna erfarenheter av samspelet som behövs för att tolka skeendet någorlunda korrekt. Genom principen med samforskning skapades det alltså hos alla deltagare en helt ny förståelse för hur man själv som medlem i ett system kan bidra till att det förändras och utvecklas.

Insikten om detta har också inom många andra fält vidareutvecklats med hjälp av tankar från Wittgenstein, Vygotskij och Bakhtin m.fl. De har då tagit utgångspunkt från det som kallas språkfilosofi. De insåg att språkbruket som sådant både gav deltagarna möjligheter att förstå handlandet och nya kreativa möjligheter att formulera alternativa tolkningar samtidigt som samtalet pågår.

Nya arbetsformer har därför inom den systemiska terapin utvecklats med syfte att *med hjälp av språket* synliggöra för deltagarna hur den kommunikation de har med varandra formar det system i vilket de verkar. Se den bild som inleder denna blogg. Med en sådan insikt blir det lättare att komma fram till allt bättre och konstruktiva samverkansformer.

Som avslutning vill jag klargöra att jag inte tror att en förändring från rött till grönt i ett slag skulle kunna påverka varken de små samspelet eller de stora samhällsproblemen. Men med den erfarenhet jag har av de många negativa konsekvenser, som missriktade åtgärder och analyser som baseras på de röda fåren, så finns emellertid ingen annan väg.

Det behövs emellertid mycket arbete och många grubblerier för att få de nya grundantagandena och de systemiska resonemangen i praktiskt bruk och formulera de interventioner och organiseringsprinciper som då blir relevanta och kongruenta. Men svårigheterna visar sig alltså först när man förkastar de röda grundantagandena och konsekvent försöker tillämpa de gröna.

På [www.menvart.se](http://www.menvart.se) och våra andra hemsidor ges ett stort antal exempel på den skillnad som uppstår i resonemangen om man inför sitt samspel utgår från gröna och systemiska antaganden jämfört med om man utgår från röda och positivistiska.

Var och en är välkommen att botanisera på hemsidan och fritt och utan kostnad ladda ner och använda materialet som man önskar. Ingen registrering behövs. Inget användarregister eller så kallade "cookies" kommer att läggas upp.

Då materialet emellertid är omfattande, och sakfrågorna ofta komplexa, erbjuder vi nu en ny tjänst så att den som så önskar snabbt kan komma igång. Denna tjänst är tills vidare gratis.

Se <https://www.menvart.se/support-fran-samarbetsdynamik-ab/>

En överblick och närmare beskrivning av principerna vid samforskning i behandlingsteam med ett flertal referenser finns i

Wallmark J (2008): Samforskning i behandlingsteam – Ett sätt att undersöka förändringsfaktorer i behandlingsarbete. Stockholm: FoU Södertörn. (Tyvärr kan texten just nu inte laddas ner från deras hemsida. Vi har därför gjort den tillgänglig genom nedanstående länk)

[https://menvart.se/Filerpdf/Grund/Samforskning i team.pdf](https://menvart.se/Filerpdf/Grund/Samforskning%20i%20team.pdf)

En beskrivning av mina resonemang och värdet av en systemisk syn på samverkan och organisering finns i

Wennberg B-Å (2021): Om interaktiva samspelssystem. Du finner texten på

<https://www.menvart.se/2021/04/13/om-interaktiva-samspelssystem/>

Bloggen om röda och gröna grundantaganden

Wennberg B-Å (2021): Att ta sig ur en till-ingen-görande, förnedrande och frustrerande kultur.

<https://menvart.se/Filerpdf/2021-bloggar/Blogg21032816.pdf>